

WOJCIECH POLAK

Lublin

UWAGI
W SPRAWIE ROCZNIKARSKIEGO ŹRÓDŁA
KRONIKI GALLA ANONIMA

Zagadnienie źródeł, z których korzystał Gall Anonim przy pisaniu swojej *Kroniki*, kryje w sobie wciąż wiele niewiadomych. Dzieje się tak pomimo wielokrotnego poruszania przez mediewistów problemów związanych z tą kwestią. W trakcie dyskusji wyrażano niekiedy pogląd, że kronikarz korzystał ze źródła typu rocznikarskiego. Szczególnie dobitnie hipotezę tę głosi Gerard Labuda. Praca wybitnego uczonego poświęcona wprost tej tematyce ukazała się, niestety, jedynie w formie streszczenia referatu¹. W dwóch swoich innych pracach Labuda stwierdza korzystanie przez kronikarza z zaginionego *Rocznika kapituły krakowskiej*, zwanego w nowszej literaturze *Annales regni Polonorum deperditi*², nie rozpatrując jednak w tych artykułach owej, wykraczającej poza ich zakres tematyczny kwestii³. Pośrednio zagadnień tych dotyczą też próby rekonstrukcji zawartości zaginionego rocznika⁴. Hipotezę

¹ G. Labuda, *Źródła historiograficzne kroniki Anonima Galla*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 44(1955), s. 21-22.

² Określeń tych będę używał w dalszej części tekstu zamiennie.

³ G. Labuda, *Miejsce powstania kroniki Anonima Galla*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Z. Budkowa i in., Warszawa 1960, s. 120; t e n ż e, *Główne linie rozwoju rocznikarstwa polskiego w wiekach średnich*, „Kwartalnik Historyczny” 78(1971), s. 837.

⁴ Zob. zwłaszcza: t e n ż e, *Główne linie rozwoju rocznikarstwa*, s. 826-830; Z. Kozłowska-Budkowa, *Wstęp*, w: *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978, s. XXXVIII-XLI, MPHn V; K. Jasiński, *Najdawniejsze roczniki krakowskie*, „Kwartalnik Historyczny” 88(1981), s. 463-467.

o korzystaniu przez Galla z tego rocznika uznał za wielce prawdopodobną Marian Plezia⁵.

Ograniczoność podstawy źródłowej, jaką dysponujemy, sprawia, że zagadnienie rocznikarskiego źródła Galla jest trudne do jednoznacznego rozstrzygnięcia. Niniejszy tekst nie rości też sobie takich ambicji; jego celem jest przedstawienie kilku wątpliwości i przedyskutowanie niektórych związanych z tym problemem zagadnień.

Z pewnością nie można *a priori* wykluczyć wykorzystania przez Galla źródła rocznikarskiego. Kronikarz obracał się bowiem w kręgu kancelarii książęcej, funkcjonującej w Krakowie. Tam zaś mógł zetknąć się z *Annales regni Polonorum deperditi*. Powstaje jednak pytanie, czy w jego dziele mamy do czynienia ze śladami, które wskazywałyby na niewątpliwe zaczerpnięcie informacji z rocznika. Dowodów na jego wykorzystania przez Galla można też szukać na drodze wyławiania wspólnych wiadomości obu źródeł. Tu jednak kluczowe znaczenie ma dokładne określenie zawartości zaginionego rocznika. Zagadnienie to kryje w sobie wiele elementów mocno dyskusyjnych i niepewnych. Zważywszy na to, a także na niemożność rozpatrzenia w tym miejscu wszystkich aspektów najstarszych dziejów rocznikarstwa polskiego, wiążących się z tą problematyką, musimy tutaj zachować ostrożność, przejawiającą się między innymi w uwzględnieniu przy formułowaniu wniosków wszystkich zapisek, które hipotetycznie są związane z pierwotnym *Rocznikiem kapituły krakowskiej*. Rozpatrzenia wymagają w szczególności informacje wspólne dla roczników i Galla. Przede wszystkim uwzględnić tu należy wskazywane przez Labudę jako dowód na wykorzystanie przez Galla rocznika informacje o okolicznościach przyjęcia chrztu przez Mieszka, narodzinach Chrobrego, wyprawach tego władcy na Czechy i Ruś oraz wygnaniu i powrocie Kazimierza Odnowiciela⁶. W polu naszego widzenia znaleźć się też muszą informacje genealogiczne roczników i *Kroniki*. Dowodem na korzystanie z roczników nie mogą być też oczywiście wiadomości dotyczące wydarzeń, które mogły być znane informatorom Galla z autopsji. Podobnie oczywistej eliminacji muszą ulec w naszych rozważaniach te miejsca w późniejszych

⁵ Wstęp do: A n o n i m t z w. G a l l i, *Kronika polska*, tł. R. Grodecki, oprac. M. Plezia, Wrocław 1989⁶, s. XLVI. W swojej wcześniejszej monografii kroniki Galla Plezia (*Kronika Galla na tle historiografii XII wieku*, Kraków 1947, s. 190) uznawał, iż Gall raczej nie sięgał do roczników, nawet jeśli miał do nich dostęp, gdyż te „zawierały materiał zbyt suchy i skąpy do barwnego opracowania, jakie on sobie postawił za cel”.

⁶ L a b u d a, *Źródła historiograficzne*, s. 22.

rocznikach, w których zbieżności (w tym daleko idące zbieżności leksykalne) wpływają z pośredniego pochodzenia tych informacji z *Kroniki* Galla.

W przypadku relacji dotyczących okoliczności chrztu Mieszka w *Annales regni Polonorum deperditi* mógł kronikarz bezspornie znaleźć krótkie informacje o małżeństwie i chrzcie tego władcy⁷. Za znajdującą się w zaginionym *Roczniku kapituły krakowskiej* uważa też Labuda, a za nim K. Jasiński wiadomość o narodzinach Bolesława Chrobrego. Podstawą jest tu porównanie zapisek *Roczników: poznańskiego i kamienieckiego* oraz uznanie zaginionego rocznika za ich jedyne możliwe wspólne źródło⁸. Nie przesądzając całej sprawy, wypadnie jednak zwrócić uwagę na fakt, iż wiadomość o narodzinach Chrobrego jest w *Roczniku poznańskim* jednym z elementów szerszej narracji dotyczącej rozpatrywanych tu wydarzeń. Fakty uszeregowane są w niej zgoła odmiennie niż w znanych nam ekstraktach z zaginionego rocznika. Chrzest Mieszka, datowany na rok 960, poprzedza małżeństwo z Dobrawą lokowane pod rokiem 965⁹. Labuda widzi tu wpływ relacji kronik Galla i Wincentego¹⁰. W takiej sytuacji powstaje jednak pytanie, czy wpływ utworu Galla Anonima nie mógł również skutkować wykoncypowaniem przez rocznikarza daty narodzin Bolesława Chrobrego¹¹. Przełożenie pozbawionej dat relacji kronikarskiej na wymogi schematu annalistycznego wydaje się dostatecznym powodem takiej operacji¹². Natomiast sama data może być wynikiem przyjęcia momentu chrztu Mieszka jako momentu rozpoczęcia przezeń współżycia małżeńskiego z Dobrawą¹³. Z kolei w przypadku *Rocznika kamienieckiego* zwraca uwagę fakt, że narodziny Chrobrego wzmiankowane są tu dwa razy¹⁴. W pierwszej relacji podobnej do relacji *Rocznika poznańskiego* pod względem powiązania ze sobą wiadomości o małżeństwie i chrzcie Mieszka oraz narodzinach Bolesława to ostatnie wydarzenie nie jest dato-

⁷ *Rocznik dawny*, w: *Najdawniejsze roczniki krakowskie*, s. 4-5; *Rocznik kapituły krakowskiej*, tamże, s. 43.

⁸ G. L a b u d a, *Rocznik poznański*, „*Studia Źródłoznawcze*” 2(1958), s. 102-103; K. J a s i ń s k i, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław [1992], s. 81-82.

⁹ *Rocznik poznański I (starszy) 929-1341*, wyd. G. Labuda, w: *Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, Warszawa 1962, s. 129, MPHn VI.

¹⁰ Tamże, s. 131, przyp. 5.

¹¹ Tak m.in. H. Ł o w m i a ń s k i, *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, t. V, Warszawa 1973, s. 578-579, przyp. 1780.

¹² W jej celowość wątpił K. Jasiński (*Rodowód pierwszych Piastów*, s. 91, przyp. 24).

¹³ Ł o w m i a ń s k i, dz. cyt., s. 578, przyp. 1780.

¹⁴ *Rocznik kamieniecki*, w: *Monumenta Poloniae historica*, t. II, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 776-777.

wane; informacja o nim nie może tu więc pochodzić z *Annales regni Polonorum deperditi*. Druga zapiska podająca datę może być albo odbiciem noty z zaginionego rocznika, albo wynikiem własnej kombinacji kronikarza, opartej być może na przekazie Galla. Za pierwszą z tych możliwości przemawia podanie przez *Rocznik kamieniecki* wysoko ocenianych pod względem wiarygodności dat trzech innych wydarzeń genealogicznych¹⁵; za drugą – bezsprzeczne wykorzystanie przez kamieniecki zabytek *Kroniki* Galla Anonima, widoczne jaskrawo w zapisce o śmierci Bolesława Chrobrego i dokonaniach tego władcy¹⁶. Poprzestaniemy tutaj na uznaniu tej kwestii za otwartą.

Dla naszych dalszych rozważań najistotniejszy jest fakt, że zarówno wiadomości o filiacji Bolesława Chrobrego, jak i informacje dotyczące małżeństwa i chrztu Mieszka mogły jak najbardziej zachować się w tradycji ustnej i być przedmiotem jej przekazu. Domysł Brygidy Kürbis¹⁷, iż u źródeł opowiadania Galla o powstrzymaniu się przez Dobrawę od współżycia małżeńskiego do chwili przyjęcia przez Mieszka chrztu leżą zapiski rocznikarskie, wydaje się zbyt daleko idący, jakkolwiek sformułowanie typu *Dubrouka ad Meskonem venit*¹⁸ w zestawieniu z o rok późniejszą datą chrztu Mieszka mogło rzeczywiście nasuwać późniejszemu odbiorcy interpretację w duchu przekazu Galla Anonima. Taki zaś element rozdziału o chrzcie Mieszka jak wiadomość o wcześniejszym posiadaniu przez pogańskiego księcia siedmiu żon¹⁹ nie mógł zaś pochodzić ze źródła rocznikarskiego. Tę informację Galla przypisać można w związku z tym tradycji ustnej lub też własnej inwencji kronikarza. Zwraca uwagę podporządkowanie Gallowej relacji wzorcowi i motywowi żony skłaniającej męża do konwersji²⁰.

¹⁵ Zob. jednak niżej.

¹⁶ *Rocznik kamieniecki*, s. 778; o zależności tej zapiski od przekazu Galla: W. K o r t a, *Średniowieczna annalistyka śląska*, Wrocław 1966, s. 65-67.

¹⁷ B. K ü r b i s, *Refleksje kronikarzy nad chrystianizacją Polski*, „Nasza Przeszłość” 69(1988), s. 98-99.

¹⁸ *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 43: *Rocznik dawny* (s. 4): *Dubrouka venit ad Misconem*.

¹⁹ A n o n i m tzw. G a l l, *Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*, wyd. K. Maleczyński, Kraków 1952, s. 13, MPHn II. Dla interpretacji tego przekazu zob. K. J a s i ń s k i, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 61.

²⁰ Zob. M. H o n z a, *The Role of Saint Ludmila, Doubravka, Saint Olga and Adelayde in the Conversion of Their Countries (The Problem of Mulieres Suadentes, Persuading Women)*, w: *Early Christianity in Central and East Europe*, ed. P. Urbańczyk, Warszawa 1997, s. 196-197; J. B a n a s z k i e w i c z, *Dąbrówka „christianissima” i Mieszko poganin (Thietmar, IV, 55-56; Gall, I, 5-6)*, w: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000,

Większa dysproporcja zachodzi pomiędzy wiadomościami zawartymi w Gallowej relacji o wojnach Bolesława Chrobrego a tym, co kronikarz mógł na ten temat znaleźć w źródle rocznikarskim. Informacje Anonima na ten temat są nieliczne i niedokładne. W formie retorycznego wyliczenia przedstawia on zakres terytorialnych podbojów Bolesława. Informacje pochodne względem tego przekazu Galla²¹ zostały wykorzystane w zapiskach *Roczników: kamienieckiego*²², *Traski, krakowskiego, małopolskich*²³ i *świętokrzyskiego*²⁴. Wszędzie tu spotykamy daleko idące zbieżności o charakterze faktograficznym i leksykalnym. Natomiast w zapiskach odnoszących się do ruskiej wyprawy Chrobrego z 1018 roku rocznikarskie przekazy wcześniejsze i niezależne od tekstu Anonima informują krótko jedynie o pokonaniu Rusinów²⁵. Cały przebieg walk Chrobrego z Rusinami opisany w *Kronice* Galla

s. 89-91, 93 (autor przypisuje powściągliwość, z jaką Gall realizuje ten wątek oddziaływania, tradycji ustnej – tamże, s. 90).

²¹ Kwestia drogi, jaką wiadomości z *Kroniki* Galla trafiły do późniejszych roczników wykracza już poza obręb naszego tematu. Stąd też poprzestaję w takich wypadkach jedynie na wskazaniu najważniejszej literatury, gdzie można też znaleźć dalsze odniesienia bibliograficzne.

²² *Rocznik kamieniecki*, s. 778. Zob. przypis 16.

²³ Odpowiednio: *Rocznik Traski* i *Rocznik krakowski*, w: *Monumenta Poloniae historica*, t. II, s. 828; *Rocznik małopolski*, wyd. A. Bielowski, tamże, t. III, wyd. W. Kętrzyński, K. Liske, A. Małecki, Lwów 1878, s. 140-141. W kwestii drogi, jaką wiadomości *Kroniki* z Galla trafiły do tych roczników zob. G. L a b u d a, *Twórczość hagiograficzna i historiograficzna Wincentego z Kielc*, „*Studia Źródłoznawcze*” 16(1971), s. 122-124; K. O ż ó g, *Studium o „Roczniku Traski”*, „*Studia Historyczne*” 23(1980), s. 519-527. W wypadku nomenklatury stosowanej dla tzw. *Rocznika małopolskiego* idę za propozycjami W. Drelichana (*Richtungen in der Entwicklung der kleinpolischen Annalistik im 13.-15. Jh.*, w: *Geschichtsschreibung in Mitteleuropa. Projekte und Forschungsprobleme*, hrsg. J. Wenta, Toruń 1999, s. 70), podnoszącego, iż w rzeczywistości mamy tu do czynienia z czterema rocznikami, a nie z redakcjami jednego rocznika.

²⁴ *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, Kraków 1996, s. 12, MPHn XII. Por. A. R u t k o w s k a - P ł a c h c i ń s k a, *Wstęp*, tamże, s. L.

²⁵ *MXVIII Boleslaus superavit Ruziam* (*Rocznik dawny*, s. 8); *MXVIII primus Boleslaus Ruthenos superat et terram vastat* (*Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 45). W zależnych od wiadomości pochodzących z dzieła Galla *Rocznikach: kamienieckim* (s. 778), *Traski* (s. 831) i *krakowskim* (s. 831 – w dwu ostatnich przypadkach dokonania Chrobrego są przypisane Bolesławowi Szczodremu), *małopolskim* (s. 144 – *Kodeks Kuropatnickich*) oraz *świętokrzyskim* (s. 11) jest mowa już o podporządkowaniu Rusi. Mamy tu do czynienia z wyraźnym wpływem informacji najstarszej polskiej kroniki o długotrwałej podległości Rusi Polsce jako konsekwencji wyprawy Chrobrego (A n o n i m tzw. G a l l, *Cronicae*, s. 23, 25). Podobną informację zawierają żywoty św. Stanisława pióra Wincentego z Kielczy: *Vita S. Stanislai episcopi Cracoviensis* (*Vita minor*), wyd. W. Kętrzyński w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, wyd. W. Kętrzyński, K. Liske, A. Małecki, Lwów 1884, s. 268; *Vita S. Stanislai episcopi Cracoviensis* (*Vita maior*), wyd. W. Kętrzyński, tamże, s. 365. Blizsze relacjom *Roczników: dawnego*

stanowi nadwyżkę w stosunku do relacji tych roczników. Anegdotyczny charakter wielu szczegółów opowiadania Anonima wskazuje, iż jego źródłem była tradycja ustna²⁶, być może funkcjonująca w obrębie rodu Awdańców²⁷. Natomiast jedyny znany z polskich roczników przekaz dotyczący czeskiej polityki Chrobrego pochodzi z *Rocznika krótkiego* i zależnego od niego *Rocznika świętokrzyskiego*²⁸. *Rocznik krótki* jednak, jak to wykazała, wbrew zdaniu Labudy, Zofia Kozłowska-Budkowa, jest ekscerptem z trzynastowiecznego *Rocznika kapituły krakowskiej*, a nie z jego zaginionej podstawy²⁹. W związku z tym także i informację o zajęciu Pragi i oślepieniu Bolesława Rudego przez polskiego władcę musimy usunąć z domniemanej podstawy źródłowej Galla.

Bardzo duże nadwyżki względem informacji rocznikarskich wykazuje też relacja Galla odnosząca się do wydarzeń doby początku rządów Kazimierza Odnowiciela. W zaginionym roczniku Gall mógł znaleźć tylko informacje o śmierci Mieszka II i najeździe Brzetysława I, a także odnotowaną pod 1026 r. wzmiankę o oddaniu Kazimierza *ad discendum*. Świadczą o tym zapiski *Roczników: dawnego i kapitulnego krakowskiego*³⁰. Nie wychodzą poza informacje w nich zawarte przekazy *Roczników: poznańskiego, krótkiego, małopolskich i krakowskiego*³¹. Natomiast zależny od wiadomości pochodzących od Galla jest obraz położenia Polski w tej dobie, przedstawiony w przekazie żywotów św. Stanisława pióra Wincentego z Kielczy o profesji zakonnej Kazimierza Odnowiciela³². Za *Vita minor* powtórzył te

i *kapituły krakowskiej* są zapiski umieszczone pod 1018 rokiem w *Rocznikach małopolskich: lubińskim, szamotulskim i królewieckim. Rocznik małopolski*, s. 144-145. Innym przejawem leksykalnej wręcz zależności od Galla jest informacja o uderzeniu przez Chrobrego mieczem w kijowską Złotą Bramę występująca w rocznikach powiązanych z franciszkańskimi *Annales Polonorum: Rocznik Traski*, s. 829 – 1002 r.: *Rocznik krakowski*, s. 829 – 1003 r., *Rocznik małopolski*, s. 143-144 – *Kodeksy: Kuropatnickich* (1002), *lubiński* (1000), *królewiecki* (1003).

²⁶ Wspomnieć tu nadto należy własne kombinacje Galla oparte na informacjach na temat ruskiej wyprawy Bolesława Szczodrego – zob. T. G r u d z i ń s k i, *Ze studiów nad Kroniką Galla. Rozbiór krytyczny pierwszej księgi*, cz. 3, „Zapiski Historyczne” 23(1957), z. 1/3, s. 40-51.

²⁷ Nieco szerzej planuję tę sprawę omówić w innym miejscu.

²⁸ *Rocznik krótki*, w: *Najdawniejsze roczniki krakowskie*, s. 233; *Rocznik świętokrzyski*, s. 9 wraz z przyp. 26.

²⁹ K o z ł o w s k a – B u d k o w a, dz. cyt, s. LIX-LX; por. L a b u d a, *Główne linie rozwoju rocznikarstwa*, s. 831-833.

³⁰ *Rocznik dawny*, s. 8; *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 45, 47.

³¹ *Rocznik poznański*, s. 129; *Rocznik krótki*, s. 234; *Rocznik krakowski*, s. 830; *Rocznik małopolski*, s. 144-145.

³² *Vita S. Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita minor)*, s. 270; *Vita S. Stanislai episcopi*

informacje *Rocznik świętokrzyski*³³. Z tej tradycji wywodzi się też zapiska *Rocznika Krasieńskich* spod 1036 roku: *Anno domini 1036 reges et duces Poloniam vastant. Bohemi Poznaniam et Gneznam spoliant*³⁴. Labuda traktuje hipotetycznie tę informację jako mogącą pochodzić z zaginionego rocznika³⁵. Jednak swą stylizacją wskazuje ona raczej na zależność od przekazu Galla. Trudno bowiem przypuszczać, by zapiska sporządzona współcześnie z opisywanymi wydarzeniami lub w czasie niewiele od nich późniejszym poprzestawała na anonimowym określeniu sprawców ogólnikowo określonego spustoszenia Polski jako *reges et duces*. Jest natomiast taka informacja w pełni zrozumiała w utworach późniejszych, powielających najprawdopodobniej pośrednio³⁶ tak sformułowaną informację niedokładnie już poinformowanego Galla.

W swych znacznie bogatszych pod względem faktograficznym od wyżej wskazanych wzmianek relacjach o wydarzeniach związanych z wygnaniem i powrotem Kazimierza kronikarz korzysta wyraźnie z tradycji ustnej. Dramatyzm wydarzeń mógł czynić z nich znaczący przedmiot takiego przekazu. Na wykorzystanie przez Galla tego źródła wskazuje też uszeregowanie niektórych wydarzeń na kartach *Kroniki* (kwestia daty ostatecznego wyjazdu Ryczezy z Polski) w niewłaściwej kolejności³⁷.

Kolejnym polem, na którym można szukać zbieżności wskazujących na wykorzystanie przez Galla rocznika, są informacje o charakterze genealogicznym. Sukcesja władców jest osią narracji *Kroniki* Galla. Podaje więc on oczywiście imiona władców oraz informacje na temat ich filiacji. Niekiedy dostarcza też wiadomości o innych przedstawicielach dynastii. Pierwsi re-

Cracoviensis (Vita maior), s. 380; Labuda, *Twórczość hagiograficzna*, s. 131-132.

³³ *Rocznik świętokrzyski*, s. 12-15; Rutkowska-Płachcińska, dz. cyt., s. LI.

³⁴ *Rocznik Krasieńskich*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, s. 130. Utwór ten jest w gruncie rzeczy zbiorem wypisów z różnych źródeł (W. Delicহার, *Osiągnięcia i perspektywy badań nad średniowieczną annalistyką ziemi krakowskiej*, w: *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21-22 października 1993 roku Profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. M. Rokosz, Kraków 1995, s. 192).

³⁵ *Główne linie rozwoju rocznikarstwa*, s. 827-828.

³⁶ Por. K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 142, przyp. 63.

³⁷ Przyjmuje tu opinię i argumentację Labudy (*Uwieszenie polskich insygniów koronacyjnych do Niemiec w 1031 r.*, w: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. D. Gawinowa i in., Warszawa 1991, s. 218-220, 224-229; por. t e n ż e, *Mieszko II, król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992, s. 128).

prezentanci tej grupy wspomniani w tekście Galla odnotowani są w pokoleniu potomków Kazimierza Odnowiciela; są to bracia Bolesława Szczodrego i Władysława Hermana: Mieszko i Otto oraz ich bezimiennie wymieniona przez Galla siostra – żona króla czeskiego³⁸. Osobne miejsce w przekazie Gallowym zajmuje syn Bolesława Szczodrego – Mieszko³⁹. Wspomina kronikarz również, bez podawania imion, o trzech córkach z drugiego małżeństwa Władysława Hermana, a także o narodzinach syna Bolesława Krzywoustego⁴⁰. Podaje też, różniące się stopniem szczegółowości, informacje na temat żon wszystkich władców piastowskich (zawsze jednak tylko jednej⁴¹), z wyjątkiem Bolesława Szczodrego (a z Piastów przedmieszkowych także Siemowita i Leszka)⁴², oraz informacje na temat mariaży syna Szczodrego – Mieszka i wyżej wspomnianych córek Kazimierza Odnowiciela i Władysława Hermana⁴³.

Za pośrednictwem *Rocznika dawnego* i *Rocznika kapituły krakowskiej* poznajemy pochodzące z zaginionego rocznika informacje o zgonie Mieszka II, narodzinach i śmierci Kazimierza, śmierci Bolesława Szczodrego i Władysława Hermana, narodzinach Bolesława Krzywoustego i jego syna – Władysława, a spośród Piastów, którzy nie dostąpili tronu, o narodzinach i zgonach Mieszków: syna Kazimierza oraz syna Bolesława II⁴⁴. Spośród informacji związanych z piastowskimi mariażami odnotowane są jedynie małżeństwa Mieszka I z Dobrawą i syna Bolesława Szczodrego oraz zgony Dobroniegi i Judyty czeskiej⁴⁵.

³⁸ A n o n i m t z w. G a l l, *Cronicae*, s. 44.

³⁹ Tamże, s. 55-56.

⁴⁰ Odpowiednio: tamże, s. 63-64, 110.

⁴¹ G. G r o m a d z k i, *Galla Anonima genealogia Piastów. Parę uwag o problemach występujących przy wykorzystaniu źródeł narracyjnych w badaniach genealogicznych*, w: *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993, s. 191-192.

⁴² A n o n i m t z w. G a l l, *Cronicae*, s. 14, 15, 32-33, 40, 44, 56, 63.

⁴³ Odpowiednio: tamże, s. 55, 44, 63-64. K. Jasiński (*Najdawniejsze roczniki krakowskie*, s. 466-467) przypuszcza jednak, że w zaginionym roczniku odnotowano więcej małżeństw piastowskich (aczkolwiek nie wszystkie) niż w pochodzących od niego źródłach.

⁴⁴ *Rocznik dawny*, s. 8-13; *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 45, 47-50, 52-54. W kwestii interpretacji rocznikarskiej zapiski *Otto dux obiit* (*Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 48), którą część literatury odnosi do kolejnego syna Kazimierza, idę za argumentacją K. Jasińskiego (*Rodowód pierwszych Piastów*, s. 160-162), odnoszącego tę informację do Ottona, księcia szwabskiego.

⁴⁵ *Rocznik dawny*, s. 4, 11; *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 43, 52-53.

Pośród zapisek innych roczników wiązanych z *Annales Regni Polonorum deperditi* zwraca uwagę grupa genealogicznych informacji zawartych w *Roczniku kamienieckim*, gdzie odnotowane zostały daty narodzin i małżeństw Bolesława Chrobrego (jednego z czterech mariaży tego władcy) i Mieszka II. Ich wiarygodność oceniana jest wysoko⁴⁶. Nie przesądzając sprawy, pragnę w tym miejscu jedynie wskazać na możliwość wtórnego, przynajmniej częściowo, charakteru tych zapisek. Kwestię daty narodzin Chrobrego omówiliśmy już w tym kontekście wyżej. W przypadku małżeństw tego władcy zwraca uwagę fakt, iż odnotowane zostało tylko jedno z nich. Podobnie na kartach utworu Galla pojawia się, jak wskazywaliśmy wyżej, jedna żona Chrobrego. Podana w *Roczniku kamienieckim* data 984 może być związana jedynie z pierwszym, krótkotrwałym małżeństwem Bolesława⁴⁷. Wydaje się, że jeśli w zaginionym *Roczniku kapituły krakowskiej* odnotowane byłyby także kolejne małżeństwa tego władcy, do *Rocznika kamienieckiego* dostałaby się data najdłużej trwającego małżeństwa z Emnildą⁴⁸. Natomiast w wypadku, gdyby w roczniku kapitulnym była odnotowana tylko data 984, rodzi się pytanie o powody uwzględnienia akurat tego związku⁴⁹.

Jeszcze większe wątpliwości zdaje się budzić zapiska *Rocznika kamienieckiego*: *Anno 1013 Mesco filius Boleslai primi duxit uxorem, sororem Ottonis tercii imperatoris*. W ten sam sposób pokrewieństwo Ottona i żony Mieszka określa Gall Anonim⁵⁰. Nieścisłość informacji na temat paranteli łączącej

⁴⁶ *Rocznik kamieniecki*, s. 777; K. J a s i ń s k i, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 84, 114. Zob. też przyp. 8.

⁴⁷ K. J a s i ń s k i, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 84.

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ K. Jasiński (tamże) widzi tu dwa możliwe rozwiązania: a) pominięcie informacji o kolejnych małżeństwach Chrobrego już przez współczesnego rocznikarza, wynikające z większej wagi pierwszego małżeństwa następcy tronu oraz zniechęcenia pisarza rocznika spowodowanego częstotliwością mariaży Chrobrego (zob. też t e n ż e, *Najdawniejsze roczniki*, s. 466, przyp. 16), b) pominięcie zapisek o drugim i trzecim małżeństwie Chrobrego przez późniejszych rocznikarzy, mające wynikać z omyłkowego uznania ich za powtórzoną wiadomość o tym samym małżeństwie księcia. Pierwsze z proponowanych rozwiązań wydaje się nieprawdopodobne; kolejne związki następcy tronu miały przecież taką samą wagę, co pierwszy z nich. Druga z przytoczonych wyżej ewentualności ma w gruncie rzeczy charakter swobodnego domysłu, którego prawdopodobieństwo trudno zweryfikować. Pytanie o powody pominięcia informacji o kolejnych małżeństwach Chrobrego staje się jeszcze bardziej aktualne, jeśli przyjmujemy tezę T. Jasińskiego (*Początki polskiej annalistyki*, w: *Nihil superfluum esse*, s. 142, 144) o sporządzeniu wpisu spod 984 i 990 (narodziny Mieszka II) w Krakowie – sam autor (tamże, s. 144) stwierdza, że nie wiemy, jakie wiadomości związane z drugim i trzecim małżeństwem Bolesława Chrobrego zostały tam współcześnie odnotowane.

⁵⁰ *Cronicae*, s. 40. Na zbieżność tę zwrócił uwagę już August Bielowski w przypisie do przywoływanej tu zapiski *Rocznika kamienieckiego* (s. 777, przyp. 8).

Rychezę z cesarzem wydaje się wykluczać jej współczesne opisywanemu wydarzeniu pochodzenie. Rozwiązania możemy tu też szukać na drodze uznania wzmianki o pokrewieństwie Rychezy i Ottona za późniejszą, wprowadzoną pod wpływem informacji pochodzącej od Galla amplifikację pierwotnej zapiski, zawierającej jedynie wiadomość o zawarciu małżeństwa przez Mieszka w 1013 roku.

Żadnych wpływów Galla nie wykazuje natomiast zapiska *Rocznika kamienieckiego* o narodzinach Mieszka II, co w połączeniu z wiarygodnością tej daty jest argumentem na rzecz słuszności przypuszczenia o jej pochodzeniu z zaginionego *Rocznika kapituły krakowskiej*. W tym kontekście należy jednak przywołać fragment, w którym Gall tłumaczy powrót Chrobrego z wyprawy na Ruś faktem, iż *puerum ad regnandum Meschonem adhuc ydoneum non videbat*⁵¹. Kronikarz wyraźnie nie jest tu zorientowany w chronologii wydarzeń. Gdyby wykorzystywał przekaz zaginionego rocznika, w którym znajdowałyby się i zapiska spod 990 roku o narodzinach Mieszka zachowana w *Roczniku kamienieckim*, i zapiska spod 1018 roku o ruskiej wyprawie Chrobrego, znana z wielu przekazów, z *Rocznikami: dawnym i kapitulnym krakowskim* na czele, nie mógłby w ten sposób określić 28-letniego Mieszka. Albo więc Gall z zaginionego rocznika w ogóle nie korzystał, albo też nie było w nim którejs z dwóch wyżej wspomnianych not. Zapiska o ruskiej wyprawie Chrobrego pozostaje poza podejrzeniem, jako poświadczona w *Rocznikach: kapituły krakowskiej i dawnym*⁵². Nie możemy więc mówić o zapisce *Rocznika kamienieckiego* jako współfundującej zasób wiadomości genealogicznych Galla.

Z kolei *Rocznik Krasieńskich* przekazuje informację na temat narodzin Bolesława Szczodrego⁵³. Labuda uznaje ją za pochodzącą z zaginionego *Rocznika kapituły krakowskiej* (choć zniekształconą)⁵⁴. Przeciwno tej tezie

⁵¹ A n o n i m t z w. G a l l, *Cronicae*, s. 23.

⁵² *Rocznik: dawny*, s. 8; *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 45.

⁵³ Zob. K. J a s i ń s k i, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 134-135.

⁵⁴ L a b u d a, *Główne linie rozwoju rocznikarstwa*, s. 831. Za odnoszącą się do narodzin Władysława Hermana uznawana jest też niekiedy zapiska *Anno domini 1040 Wladislaus filius regis Thinecensis in episcopum suscipitur* (*Rocznik Krasieńskich*, s. 130; zob.: L a b u d a, *Główne linie rozwoju rocznikarstwa*, s. 831). Labuda uważa ją za pochodzącą z zaginionego rocznika i zalicza do grupy zapisek, które „choć zniekształcone zawierają prawidłową treść” (tamże). Opinia ta nie wydaje się jednak w odniesieniu do tak zdeformowanej zapiski prawidłowa. Labuda idzie tu śladem Oswalda Balzera (*Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 100), który uznaje tę zapiskę za powstałą z połączenia wiadomości odnoszących się do narodzin Władysława (*Anna domini 1040 Wladislaus filius regis [...]*) i biskupiej konsekracji Arona ([...]

zdaje się przemawiać stylizacja zapiski zdradzająca zależność od przekazu Galla Anonima⁵⁵. Znaczące jest też pominięcie daty narodzin Bolesława w *Rocznikach: dawnym i kapitulnym krakowskim* młodszym przy jednoczesnym uwzględnieniu daty narodzin jego młodszego brata Mieszka⁵⁶. Trudno wyobrazić sobie sytuację, w której pominięta byłaby przez sporządzających ekscerpty z zaginionego rocznika wiadomość o narodzinach panującego władcy, i to – co jest ważne w przypadku trzynastowiecznego *Rocznika kapituły krakowskiej* – odgrywającego tak ważną rolę w biografii św. Stanisława.

Niemniej warto tu też zwrócić uwagę na pewne zbieżności w zakresie wiadomości genealogicznych pomiędzy zaginionym *Rocznikiem kapituły krakowskiej* a *Kroniką* Galla. W obu źródłach odnotowywane są przede wszystkim informacje dotyczące panujących członków dynastii. Wynika to jednak ze wspólnego podłoża ideowego, jakie stanowił zespół przekonań związanych z pojęciem sukcesji, a nie z zależności filiacyjnych⁵⁷. *Kronika* Galla

Thinecensis in episcopum suscipitur). Przeciwno takiej swobodnej rekonstrukcji przemawia określenie *filius regis*; niemożliwe jest by zaginiony rocznik nazywał tak syna Kazimierza Odnowiciela (zwracała już na to uwagę D. Borawska (*Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI w. Studia*, Warszawa 1964, s. 111, przypis 89), co jest jednak u niej elementem chybionej koncepcji dotyczącej Bolesława Zapomnienego). Zob. tu też opinię K. Jasińskiego (*Rodowód pierwszych Piastów*, s. 159), wskazującego na brak podstaw dla doszukiwania się w wyżej wspomnianej zapisce daty narodzin Władysława Hermana, i J. Bieniańskiego (*Państwo Miećtawa. Studium analityczne*, Warszawa 1963, s. 108) o *Roczniku Krasieńskich* jako źródle „późnym i bałamutnym”. Zważywszy na treść zapiski możemy przypuszczać, że odnotowuje ona jakąś późniejszą tradycję i raczej nie może pochodzić z zaginionego rocznika.

⁵⁵ *Rocznik Krasieńskich* (s. 130): *Anno domini 1039 Boleslaus primogenitus Kazimiri, qui Kyow metropolym vastavit et istus sui gladii in porta aurea reliquit signum*. Gall w rozdziale dotyczącym ruskiej wyprawy Bolesława Szczodrego (*Cronicae*, s. 48): [...] *urbem Kygow precipuam hostiliter intravit, ictumque sui ensis in porta aurea signum memorie dereliquit*.

⁵⁶ B i e n i a k, dz. cyt., s. 108; K. J a s i ń s k i, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 137.

⁵⁷ Ta zbieżność zdaje się przeczyć interpretacji Gromadzkiego (dz. cyt., s. 192), widzącego w księdze I dzieła Galla świadomie zastosowany przez kronikarza schemat „wstąpienie władcy na tron – jedna małżonka – zrodzenie jednego syna – śmierć władcy – wstąpienie na tron syna”. Sam autor złagodził zresztą nieco ostrze swoich wywodów w trakcie dyskusji nad zawierającym je referatem, uznając za możliwe, że taki model funkcjonował już w zastanej przez Galla tradycji (K. Z i e l i ń s k a - M e l k o w s k a, *Dyskusja i podsumowanie obrad*, w: *Genealogia. Polska elita polityczna*, s. 197). Niezupełnie przekonujące wydaje się też wyjaśnienie przyczyn niektórych przypadków podania przez Galla informacji genealogicznych wykraczających poza ten schemat. Podanie informacji o czterech synach i córce Kazimierza Odnowiciela tłumaczy Gromadzki koniecznością przedstawienia pochodzenia wywodzącego się z młodszej linii Bolesława Krzywoustego. W tym celu wystarczyłoby jednak uwzględnić, oprócz Bolesława Szczodrego, jedynie Władysława Hermana. Z kolei uwzględnie-

wykazuje też jednak w omawianej tu dziedzinie pewne nadwyżki (potomstwo Kazimierza Odnowiciela, potomstwo Władysława Hermana) w stosunku do swojego domniemanego źródła. Zgodnie z regułami gatunku snuje narrację o charakterze ciągłym. Wiadomości na temat sukcesji władców były z pewnością, zważywszy na jej prawnopolityczne i ideowe znaczenie, przedmiotem przekazu ustnego w obrębie elity władzy, do której przynależeli informatorzy kronikarza⁵⁸. Z tych względów nie wydaje się, byśmy musieli tutaj zakładać wykorzystanie przez kronikarza not rocznikarskich.

Zbieżności między Gallem a zaginionym rocznikiem kapitulnym z czasów, których sięgała pamięć uczestników zdarzeń (a więc już od panowania Bolesława Szczodrego⁵⁹), nie mogą być oczywiście samoistną przesłanką na rzecz korzystania przez Galla z tego rocznika. Warto tu jednak zwrócić uwagę na niektóre, informacje znajdujące się tak u Galla, jak i w wyżej wspomnianym roczniku; powodem ich uwzględnienia tutaj jest ich pewna wyjątkowość na tle reszty dzieła Anonima. Pierwsza z tych wiadomości dotyczy zwycięstwa Władysława Hermana nad Pomorzanami, odnotowanego w *Rocznikach: dawnym i kapituły krakowskiej* pod 1091 rokiem⁶⁰. W *Kronice* Galla

nie informacji na temat potomstwa tego ostatniego władcy nie służy tylko przedstawieniu osób związanych w ten czy inny sposób z ówczesnymi konfliktami dynastycznymi. Z tego punktu widzenia zbędna byłaby informacja o nie odgrywających żadnej roli w wydarzeniach opisanych na dalszych kartach kroniki trzech córkach Władysława i ich małżeństwach. Nadto mocno dyskusyjne wydaje się dostrzeżenie w narracji Galla bezkonfliktowej przeszłości i pełnej zmian teraźniejszości, której to idei częścią ma być funkcjonowanie wyżej przedstawionego schematu genealogicznego w księdze I i odejście od niego w dalszych partiach *Kroniki* (G r o m a d z k i, dz. cyt., s. 193). Przeciwno takiemu kontrastowaniu przeszłości i teraźniejszości przemawiają nie tylko opisy konfliktów wewnętrznych w księdze I (uboższe z przyczyn oczywistych w fakty niż relacjonowane w dalszych księgach wydarzenia, których sięgała już pamięć świadków), na czele z kryzysem na początku rządów Kazimierza. Szczególnie wymowna jest bowiem kierowana do współczesnych Gallowi jawna przestroga przed buntem przeciwko władcy wysnuta na tle doświadczenia z przeszłości (*Hec autem de destructione plonie sufficiat et eis, qui dominis naturalibus fide non servaverunt, ad correccionem proficiat* – Anonim tzw. Gall, *Cronicae*, s. 43-44).

⁵⁸ Warto przywołać w tym miejscu wyniki badań etnologicznych wskazujących na większą trwałość tradycji w społecznościach, w których władza jest dziedziczna (por. J. V a n s i n a, *De la tradition orale. Essai de methode historique*, Tervuren 1961, s. 16; R. S c h o t t, *Das Geschichtsbewusstsein schriftloser Völker*, „Archiv für Begriffsgeschichte” 12(1968), s. 172-173), a także na większy zasięg czasowy tradycji o charakterze oficjalnym niż prywatnej (por. V a n s i n a, dz. cyt., s. 75-76).

⁵⁹ Obraz rządów tego monarchy pochodzi od Awdańców – G r u d z i ń s k i, dz. cyt., cz. 1, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 17(1951), z. 3/4, s. 81-87.

⁶⁰ *Rocznik: dawny*, s. 11; *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 53.

wydarzenie to⁶¹ stanowi jeden z epizodów opisanych w trzech pierwszych rozdziałach księgi II wypraw Władysława na Pomorze, będących jedynymi opisanymi przez Galla działaniami tego władcy, które nie wiązały się z sytuacją wewnętrzną w Polsce. Anonim przedstawia jednak odnotowaną w zaginionym roczniku historię w zgoła odmiennym świetle. Jest to w jego ujęciu zwycięstwo *par excellence* pyrrusowe. Straty zadane przez Pomorzan sprawiają, że kronikarz uznaje tę bitwę za karę Bożą na Polaków łamiących przez swą militarną aktywność Wielki Post. Inną spośród informacji odnotowanych w obu interesujących nas źródłach, na którą warto zwrócić uwagę, jest wiadomość o legacji Walona, przedstawiona w *Roczniku kapituły krakowskiej* pod 1104 rokiem⁶². W dziele Galla wiadomość ta⁶³ jest jedną z nielicznych, a na pewno najbardziej konkretną informacją dotyczącą struktur Kościoła polskiego. Także tutaj przeciwko zależności od zaginionego *Rocznika kapituły krakowskiej* przemawia nie tylko możliwość powzięcia przez kronikarza stosownych informacji drogą przekazu ustnego, lecz także treść stosownych informacji. Gall mówi bowiem nie tylko o przybyciu legata i złożeniu z urzędu dwóch biskupów (przy czym dodatkowo czyni aluzję do jakichś prób zapobieżenia u legata ich depozycji), lecz także o odbyciu pod przewodnictwem Walona synodu.

Powyżej poczynione uwagi wydają się wskazywać na nieco mniejszy zakres wspólnych wiadomości *Annales regni Polonorum deperditi* i *Kroniki* Galla, niż to niekiedy przyjmuje się w literaturze. Zawarte w dziele Anonima informacje o wydarzeniach odnotowanych także w rocznikach mogły dotrzeć do kronikarza drogą przekazu ustnego, który, co jest bezsporne, stanowił główne źródło informacji Galla. Warte podkreślenia są tu też częste nadwyżki występujące u Galla w stosunku do domniemanych informacji zaginionego rocznika na dany temat. Nie znaczy tu, byśmy chcieli wykluczać całkowicie możliwość korzystania przez Galla z tekstu zaginionego *Rocznika kapituły krakowskiej*. Jest to możliwe chociażby ze względu na środowisko, w którym pracował kronikarz. Próbką wspólnych informacji Galla i jego domniemanego źródła rocznikarskiego jest jednak zbyt mała, by uznać tę hipotezę na opartą na mocnych podstawach, a tym bardziej, by przyjmować ją za pewnik.

⁶¹ *Cronicae*, s. 65-66.

⁶² Tamże, s. 54.

⁶³ Tamże, s. 94.

BEMERKUNGEN ZUR FRAGE DER ANNALENQUELLE
FÜR DIE *CHRONIK* VON GALLUS ANONYMUS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Artikel bildet den Versuch, einige Probleme zu diskutieren, die im Zusammenhang mit der Verifizierung der Hypothese stehen, Gallus Anonymus habe Informationen aus den sog. *Annales regni Polonorum deperditi* verwendet. Der Autor erörtert in diesem Zusammenhang einige Elemente des Inhalts dieser Annalen sowie die Spuren, die deren Angaben in Gallus' Text hinterlassen konnten. Ohne die diskutierte Frage definitiv entscheiden zu wollen, verweist er auf die Schwachstellen der Ansicht, die die Verwendung dieser Quelle durch den Chronisten für gesichert hält. Zu einem solchen Standpunkt bewegt den Autor vor allem die Feststellung der verhältnismäßig geringen Anzahl miteinander übereinstimmender Informationen in der *Chronik* von Gallus Anonymus und seiner mutmaßlichen Annalenquelle, aber auch die Berücksichtigung der in der mündlichen Überlieferung steckenden Informationsmöglichkeiten, die unser Chronist genutzt hat.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich